

Prenosimo jedni drugima iskustva u tom pogledu i bodrimo jedni druge, a nemojmo unositi u naše redove nesigurnost, kunktatorstvo, malodušnost i klonulost jer bi to sapinjalo naše ruke i usporavalo naše korake.

VIDICI

70-GODIŠNJICA JEDNOG LITURGIJSKOG DOGAĐAJA U BARSKOJ NADBISKUPIJI

Na Novu godinu 1965. navršice se 70 godina od kada je — nakon odluke pape Lava XIII, kojom se dozvoljava barskoj nadbiskupiji korišćenje (stare) povlastice za upotrebu staroslavenskog jezika u liturgiji — ondašnji barski Ordinarij, posle niza poteškoća, smetnji i spletki, napokon mogao u svojoj katedrali u Baru održati prvi pontifikat na tom jeziku novotiskanom misalom. To je bila kruna dugogodišnjih napora, čiji će historijat i značaj biti ovdje prikazani.

Sklapanjem Konkordata između Sv. Stolice i Crne Gore, 18. 8. 1886. godine, uspostavljeni su novi odnosi između vlade i katoličke crkve u knjaževini Crnoj Gori. Knjaz Nikola I Petrović zauzeo se je bio kod Sv. Stolice za uvođenje staroslavenske liturgije u njegovoj državi, a u tome naišao na suradnju kod novomenovanog barskog nadbiskupa, franjevca i simpatizera staroslavenske liturgije, O. Šimuna Milinovića (1886-1910).

U februaru 1887. g. nadbiskup Milinović upravlja sv. Ocu formalnu molbu za uspostavu staroslavenske liturgije na području barske nadbiskupije. Umoljava se papa da blagoizvoli dopustiti da se u barskoj nadbiskupiji i čitavoj Crnoj Gori može vršiti bogoslužje i sve crkvene funkcije (uffizii ecclesiastici) rimskog obreda na staroslavenskom jeziku, zvanom glagoljica, kako je još u upotrebi po raznim mjestima Dalmacije i Hrvatske. (Bar, 19. febr. 1887). Rim udjeljuje dozvolu odlukom SZO, 29. 3. 1887., koju potvrđuje papa 31. istog, a substitut SZO priopćuje nadbiskupu pismom od 5. aprila, a koje pismo glasi:

»Br. 69914.

»Presvietli i Prepoštovani Gospodine,

»Sveti Otac, da dopuni Ugovor uglavljen dne 18. kolovoza 1886. s Nj. Visosti Knjazom Crne Gore, našao je za zgodno da izpuni želju izjavljenu mu od Prejasnog Knjaza i od Vašega Presvietloga i Prepoštov. Gospodstva.

»Nj. Svetost dakle pristaje na to, da se povrati u krepost povlastica, odavna udieljena od Velikih Prvosvećenika, a osobito od Benedikta XIV., to jest, da katolici latinskog obreda barske nadbiskupije u crnogorskoj kneževini mogu se služiti staroslavenskim jezikom u svetoj liturgiji.

»Osim toga, Nj. Svetost privoljava, da se u njoj može upotrebljavati ćirilica, koja se obično zove **građanska**...«(1).

(1) Prema prevodu Dr Ivana Markovića, Dukljansko barska metropolija, Zgb. 1902, str. 160.

Pošto barska nadbiskupija nije posjedovala staroslavenske litur. knjige, za konkretnu primjenu i korišćenje date dozvole trebalo je te knjige tiskati. Ali dok su dotadašnje staroslavenske knjige u upotrebi po nekim primorskim biskupijama bile tiskane glagoljicom, barskoj je nadbiskupiji bilo dopušteno korišćenje ćirilice, tkz. građanske (naziv se odnosi na azbuku koju je ruski car Petar Veliki podesio za upotrebu kod građanskih poslova...).

Iako je bilo dopušteno tiskanje misala za barsku nadbiskupiju, stvar sa tiskanjem je naišla na otpor i smetnje još na samom početku. Otežalo se i odugovlačilo po dražnim isprilkama, a barskom je nadbiskupu bilo puno stalo do izdanja i dobijanja misala. Također i samom knjazu Nikoli. Otežanje sa tiskanjem misala prouzrokovalo je hladeње odnosa između Cetinja i Bara, što se, naravno, odrazilo i na katoličku manjinu u knjaževini. Vidjevši nadbiskup da stvar sa misalom ne napreduje, daje sv. Ocu ostavku na barsku stolicu 1889 (ponovo 1893), te o tome obaviještava knjaza Nikolu pismom od 10/28dec. 1889. Ovaj korak nadbiskupa Milinovića imao je svoj učinak: pristupa se rješenju pitanja misala i odnosnog tiskanja. Ali kako je rečeno, misal se je trebao tiskati ćirilicom, što je bila novina, za neke još bolnija nego li dozvola staroslavenske liturgije, pa su stoga i u tom smjeru nastale poteškoće. Zalaganjem nadbiskupa Milinovića i ove su prebrođene, pristajanjem da se misal tiska glagoljicom.

Sa tiskanjem staroslavenskog misala je bilo završeno prvom polovinom 1893. godine. Papa Lav XIII, na predlog nadb. Milinovića, šalje jednu kopiju misala knjazu Nikoli, uz popratno pismo (predaje mu se 5. okt. 1894). Misal je nosio naziv: **Ordo et Canon Missae Slavicae**. Tiskan je tiskom Kongregacije de Pr. Fide, godina tiska 1887. — Koncem novembra 1893. nadbiskup Milinović šalje ruskom caru Aleksandru III na poklon, preko ruskog poslanika na Cetinju, jedan primjerak novog misala, kojeg Milinović u pismu caru naziva »Bogoslužnik« (Bar, 15., odnosno 28. XI 1893).

Dana 1. januara 1895., napokon, barski je nadbiskup bio u stanju da održi prvi pontifikat na staroslavenskom u svojoj katedrali u Baru. Time su bili okrunjeni s uspjehom dotadašnji naponi u pravcu (ponovnog) uspostavljenja staroslavenskog bogoslužja na području barske nadbiskupije, koja se onda prostirala umutar ondašnjih granica Crne Gore. Evo kako Mons. Milinović opisuje događaje u svojoj autobiografiji (rukopis). (Nakon što je govorio o sklapanju Konkordata i o koristi što je od toga imala kat. crkva u knjaževini, nastavlja):

»Iste 1887. mjeseca Marta (zapravo: 19. febr., primj. P. P.) nadbiskup je u ime svoje i u ime Knjaza Nikole, tražio od Sv. Stolice da se barskoj biskupiji povrati sloboda koju je prvih vijekova imala, »Staroslavenština«, što je S. Otac pismom 5. Aprila 1887 najsvečanije dozvolio. — Ova dozvola je izazvala veliku neugodnost u Austriji, te je ondašnji Ambasador Paar, došao S. Ocu sa prijetnjom: »neka opozove dozvolu Crnojgori podijeljenu, inače da će on ostaviti Rim«. S. Otac odgovorio je: »Što sam dao Crnojgori, učinio sam po momu sopstvenom osvjedočenju da koristujem Crkvi, stoga opozvat neću što sam dao. Vama, g. Ambasadore, stoji na volju ostati ili ostavit Rim, a ja ni za Vaše, niči

ičije prijetnje neću se prepasti«. Zatim je tražio da bi se nadbiskup kako makao, da bi mu se gdje u Austriji dala bolja biskupija. Na što biskup nigdje nije htio pristat.

»Staroslavenština« dozvoljena je bila: con caratteri cirilliani, volgarmente chiamati civili«, što Milinović nije pitao. Ovo je pobudilo veliku uzbuđenost s jedne strane u Rimu, jer je ovdje stalo se to prikazivati kao da ovo vodi na **schizmu**, a s druge strane u Rusiji mislilo se da je ovo rimska lukavština, kako da lakšnje Crnogorce pokatoliči. Nadbiskup pozvan u Rim, gdje mu se sve spletke i protivštine ispričale, i sva nastojanja kako da S. Stolica opozove dozvolu. Nu S. Otac na to nikako nije bio sklon, nego preko kardinala Rampolla, tražio da nadbiskup uznastoji prignuti Knjaza da bi se knjige liturgične tiskale »Glagolicom« mjesto cirilicom. Rampolla reče nadbiskupu: »Ako to dobijete od Knjaza, veliku ćete uslugu učiniti Crkvi, i odmah se započeti tiskanjem »Misala«. Nadbiskup je upoznao da je »staroslavenština« u pogibli. Pošto mu je za rukom Knjaza prignut za »glagolicu«, što je S. Otcu neizmjereno ugodno bilo, te je nadbiskupu na toj usluzi zahvalio, i odmah naredio da se »misal glagoljski« tiska. Kada je bio dotiskan, Rampolla poslao je Barskoj nadbiskupiji 30 komada, ali su interige uspjele da nitli jedan nije u Bar dostavljen. Rampolla morao je tražiti, i jedva prikupio 12 komada i poslao u Bar.

Dne 1. siječnja 1895, na mlado ljeto, nadbiskup je najsvetčanije prvi pontifikal »glagoljski« držao. Knjaza Nikolu zastupao je g. Božo Petrović sa poslanicim iz Cetinja, Rielke, Nikšića, Podgorice, i ostalih mjesta, uz mnoštvo naroda katolika i pravoslavnih, i svih Vlasti. Nadbiskup je držao shodni govor i svečani objed. Prispilo je čestitanje S. Oca i blagoslov, i čestitanje Knjaza Nikole. S. Otac poslao je Knjazu jedan Misal, koga je nadbiskup svečano predao. Nadbiskup od svoje strane poslao je jedan Caru Aleksandru III koji mu se zahvalio.«

*

Uspostavljenje staroslavenuskog bogoslužja pribavilo je izvjesne koristi katolicima u Crnoj Gori, kleru i nadbiskupu: njihov ugled je porastao, izčezla su ili smanjena ona sumnjičenja i nepovjerenja prema njima. Činjenica da je, npr., dobivena dozvola 1896. da se sagradi katolička crkva na Cetinju, što ranije nije uspijevalo, je jedan od dokaza. Ipak, što se tiče daljnje sudbine staroslavenštine u bar. nadbiskupiji, može se reći da ona nije uhvatila neke korijene, tako da bi se moglo govoriti više o nekom pokušaju nego o stvarnoj uspostavi, odnosno o nekoj stabilizaciji staroslavenuskog bogoslužja na teritoriji bar. nadbiskupije. Razni su faktori tome doprinijeli, među koje se može ubrojiti i odsustvo adekvatne psihološke i liturgijske pripreme za jedan takav korak na teritoriji gdje (eventualna) tradicija, zbog prohujalih vijekova i povijesnih događaja, nije ostavila nekih vidljivih tragova kod naroda i klera. I to je, uz drugo, doprinijelo da se sa nadbiskupom Milinovićem sve i završi.

*

Napori i zalaganja nadbiskupa Milinovića mogu površnom posmatraču i procijenitelju izgledati izgubljeno vrijeme. Pogotovu ako se imaju na umu slijedeće činjenice: — 1. Milinović je imao u

svojoj dijecezi veliku većinu vjernika kojima je maternji jezik bio albanski (u njihovim se župama propovijedalo albanski). Za njih staroslavensko bogoslužje nije značilo neki korak naprijed ka razumijevanju istog, odnosno sudjelovanju u istom. — 2. Župnici barske nadbiskupije su skoro svi bili stranci (1888. na pr. od 11 župnika 10 su stranci, a samo 1 domaći. Od stranaca su većina bila talijanski misionari, pa albanski svjetovni svećenici i 2 austro-ugarska franjevca koji su znali slavenski (hrvatski). Istina, namjeravalo se otvoriti sjemenište u Baru za odgoj domaćeg klera, ali se u tom pravcu u prvo vrijeme naišlo na otpor (zbog obzira prema Rusiji), a kasnije, kada je i sam knjaz moralno podržavao nadbiskupa, financijske mogućnosti nisu dozvoljavale da se želje i potreba ostvari (i nije se ostvarila do 1935). — 3. Katoličko pučanstvo u Crnoj Gori (do 1912) nije predstavljalo ni 2% stanovništva, pa prema tome njihov upliv nije mogao biti velik.

Napori i zalaganja nadbiskupa Milinovića moraju se posmatrati sa drugog ugla. Prelazim preko činjenica da je knjaz Nikola mogao imati svojih političkih ciljeva u traženju uspostavljanja starosl. liturgije. Prelazim i preko iznošenja motiva za stav pape Lava XIII («osobitoga Slavljanskoga prijatelja» — Milinović u pismu ruskom caru, 15. odnosno 28. novembra 1893), koji u davanju dozvole barskoj nadbiskupiji slijedi svoju liniju akcije prema Slavemima. Zadržaću se na djelovanju i motive djelovanja nadbiskupa Milinovića.

Staroslavenski jezik je mogao biti stran velikoj većini Milinovićeve pastve (praktično stran i slavenskom elementu), ali on nije bio stran (svakako i u svakom slučaju bliži nego — latinski) onom dijelu naroda koji je okruživao katoličku manjinu — pravoslavcima i njihovim svećenicima. Staroslavenski je trebao približiti ove dvije vjerske zajednice, slomiti led nepovjerenja, antipatije i mržnje prema katolicima — 'Latinima'. Ovo je, kako bi se danas reklo, ekumenski aspekt Milinovićevih napora i zalaganja. On je bio u stanju, baš jer je bio pastir u kraju gdje su vjerske zajednice bile pomiješane, da osjeti što znači vjerska podvojenost, netrpeljivost itd. među kršćanima.

I jedan drugi motiv bio je po srijedi. U shvatanjima i zamislima nadbiskupa Milinovića barska nadbiskupija je morala odigrati važnu ulogu na Balkanu. U ovome on nije bio daleko od zamisli knjaza Nikole u pogledu uloge koju je on pripisivao Crnoj Gori među jugoslavenskim zemljama, pogotovo srpskim. Crna Gora se smatrala kao jugoslovenski Piemonte. Uzgred napominjem da je Crna Gora bila sklopila konkordat sa Sv. Stolicom još 1886., a Srbija će to učiniti tek 1914. g. — U jednom pismu prefektu Kongregacije de Pr. Fide 1901. g. nadbiskup Milinović piše da je bar. nadbiskupiji, iako malenoj i siromašnoj, određena velika uloga na Balkanu. (Doslovce »la quale (bar. nadb.) sebbene al presente piccola, poverissima, è destinata d'avere, come facilmente può comprendersi, in un forse non lontano avvenire, una delle maggiori importanze nei Balcani.« — U Rimu, 16. XI 1901.). To je slijedovalo njegovoj nadbiskupiji kao »Primasiji srpskoj«. Istina, njen utjecaj, pogotovu posle 1878., odnosno 1886. godine bio je omeđen državnim granicama Crne Gore, ali je on mogao u do- glednoj budućnosti dobiti nekadašnji, ili približno nekadašnji i u novim uslovima, status i značaj. Apostolski pogled nadbiskupa

Milinovića prelazio je preko međa njegove malene dijeceze. Staroslavenska liturgija je mogla postati veliko, moćno sredstvo apostolata, u novim prilikama koje su mogle nastati.

Da li se, na kraju, može naporima nadbiskupa Milinovića pridati i neki liturgijski sadržaj u smislu kako se to danas shvaća? Posle rečenog, moglo bi se reći, bez straha od pretjerivanja, da su oni svakako jedan doprinos, skroman, vremenski i prostorno ograničen, ali ipak doprinos liturgijskom pokretu, barem gledan u svom povijesnom razvitku, pokretu koji je nastojao da smanji onaj razmak stvoreni povijesnim razvojem društva, (pogotovu izumiranjem latinskog jezika kao živog, od vjernih narodnih masa shvatljivog jezika) između liturgije i vjernika.

Posle liturgijske konstitucije II Vat. Koncila, liturgijski je pokret dobio nov zamah, novu snagu i nove smjernice u postizavanju svojeg cilja. Zadatak mu je, među drugim, smanjiti sve više pomenuti razmak između liturgije i vjernika, pogotovu ondje i u onim krajevima gdje je na tom polju malo ili nimalo učinjeno, a s ciljem da liturgija postane stožer njihove pobožnosti — *rationabile, intelligibile obsequium*. To će se postići ne samo obnovom starih časnih povlastica (kao što je htio nadb. Milinović) nego i sa novim koracima i potezima, a kao plod sagledavanja i procjene stvarne situacije na terenu. Nastojati udovoljiti potrebama sviju vjernika, koristeći se raspoloživim sredstvima i mogućnostima, ne polazeći pri tome od predrasuda ili nametanja apriornih pogleda i rješenja. Sprovođenje novoga u konkretno spada na mjerodavne crkvene faktore, — na koje je ocijeniti, suditi, odlučiti.

70 godina je od pokušaja na tom polju u jednoj od jugoslovenskih dijeceza. — Da sam na to podsjetio nek se shvati kao skromno, ali dužno priznanje jednom časnom i hrabrom naporu; kao podsjećanje na nešto što to zaslužuje (a ne spominje se); kao citiranje jednog primjera koji se može koristiti, uzeo se on kako god se htjelo — pa i kao nauspjeh, sa svojim razlozima i uzrocima.

Don PETAR PERKOLIĆ

KOJI SU NAM LITURGIJSKI PRIRUČNICI NAJPOTREBNIJI?

Početak je ovogodišnje korizme vrlo značajan datum za savremenu liturgijsku obnovu. U sudjelovanju će vjernika kod bogoslužja biti učinjen velik korak samo pod uvjetom, ako vjernike pripravimo na sve što donosi Uputa Svetog Zbora obreda od 266-IX-1964. i ako im damo u ruke potrebite tekstove bez kojih se neće ništa postići.

Mnogi žele čitav Misal, a ne misle da nemamo njegov prijevod koji bi sve koliko toliko zadovoljio i da bi njegovo tiskanje stajalo mnogo vremena i troška. Uz to svojim formatom i slovima ne bi odgovarao za javnu porabu misnika, čitačima i pjevačima. A najvažnije je ovo: takav je mali Misal u rukama vjernika mogao biti liturgijskim radnicima ideal pred par godina, dok saborska Uredba o sv. bogoslužju traži drugo, mnogo više. Na vrlo važan čl. 27., koji treba uvijek imati pred očima, nadovezuje čl. 28: »U liturgijskim obredima neka svatko, bio služitelj ili vjernik, vrši svoju službu i čini **samo ono i sve ono što** na nj spada prema naravi obreda i prema liturgijskim propisima«.